

90 letnica rojstva Louisa Adamiča 1898—1951 NAŠ ROJAK IN SLOVENSTVO

Danes objavljamo predgovor Louisa Adamiča k delu **BOJ** (Struggle, prvič objavljen v angleščini leta 1933), ki je izšlo leta 1969 pri Državni založbi Slovenije. Louis Adamič je napisal **Boj** po vrnitvi iz Jugoslavije, kjer je v letih 1932—33 preživel enajst mesecev. Predgovor je bil namenjen ameriški javnosti, ki je še slabše poznala naše razmere kot današnja.

Prepričani smo, da boste predgovor z zanimanjem prebrali in morda vzeli v roke še katero od del Louisa Adamiča.

Jugoslavija, kjer sem v letih 1932—1933 preživel enajst mesecev, je ena najlepših dežel v Evropi; ena največjih in potencialno najbogatejših med malimi državami. Njena naravna bogastva, ki jih za zdaj le malo izkoriščajo, so razsežna in morda tako raznovrstna kot v Združenih državah. Njen človeški material je odlični. Gospodarsko, družbeno in politično pa je v agoniji — in tako je že vrsto let.

Iz bistveno važnih razlogov, ki so v tesni zvezi s svetovno gospodarsko krizo, se jugoslovanske — srbske, hrvaške in slovenske — delavske in proletarske množice, ki sestavljajo devetdeset odstotkov prebivalstva, in tudi večina inteligence močno nagiba na levo in si z ostalimi balkanskimi in vzhodnoevropskimi narodi želi, da bi se končno pridružili Zvezi sovjetskih socialističnih republik ali prišli pod njeno pokroviteljstvo. Vendar je majhna klika domačih militaristov, kapitalistov in politikov, ki sestavljajo v tej državi vrhno plast, pod vodstvom kralja Aleksandra in s sodelovanjem militaristov, diplomatov, denarnih mogotcev in antikomunistov zahodnih velesil, posebno Francije, našla načine in sredstva, da je v zadnjem desetletju obdržala Jugoslavijo na skrajni desnici. In na tej desnici tako domači veljaki kot njihovi tuji »prijatelji« (v resnici njihovi gospodarji) izkoriščajo deželo in jo hkrati z Bolgarijo, Rumunijo, Madžarsko in Poljsko držijo pripravljeno kot fronto za verjetno vojno proti Rusiji in komunizmu v bližnji prihodnosti.

Kljub nasprotovanju pretežne večine ljudstva je Jugoslavija zdaj že skoraj štiri leta in pol pod militaristično-fašistično diktaturo kralja Aleksandra in njegove dvorne stranke.

Ljudstvo se upira diktaturi v glavnem na dva načina: pasivno in aktivno. Kmetje kot razred vztrajajo v pasivnem odporu, ki je tradicionalen način, s katerim se balkanske kmečke množice upirajo vsem tujim in domačim zatiralcem; v preteklosti se je izkazalo, da tak način po daljšem času doseže svoj učinek. Aktivno se upirajo predvsem intelektualci in industrijski delavci (njihov povprečni dohodek je bil leta 1932 manj kot 26 centov na dan za deset ur dela), čeprav zadnje čase, ko se gospodarska kriza še stopnjuje, postajajo tudi kmetje manj pasivni. Tisti, ki delajo aktivno, predvsem skušajo dvigniti pasivne upornike in organizirati revolucijo. To so v prvi vrsti komunisti, potem hrvaški nacionalistični revolucionarji, pripadniki kmečke stranke ali »zeleni internacionalisti« in nekaj manjših skupin; po zakonu o zaščiti države so vse te skupine nezakonite, vse imajo skrite podtalne organizacije in publikacije, podobne tistim, ki so jih imeli revolucionarji v carski Rusiji, vse delujejo neodvisno druga od druge in bolj ali manj druga proti drugi.

Za zatiranje teh revolucionarjev, posebno komunistov — ki so najbolj številni, bojoviti, logični in uspešni v spodbujanju množic — ima diktatura posebno silo 15 000 tajnih agentov (samo v Beogradu jih je 4500), ki se skoraj izključno ukvarjajo s političnimi »zločinci«, in 60 000 uniformiranih žandarjev, ki poleg svojih drugih dolžnosti nenehno prežijo na rdeče. Tajna policija in žandarmerija spadata pod notranjega ministra, ki ni nič drugega kot uradnik kralja Aleksandra. Tudi na stotine vojnih obveščevalcev budno pazi na revolucionarne vse vrste. Seveda spadajo pod vojne ministra, ki je vedno general in neposredno odgovoren samo kralju — diktatorju, kateremu pa spet dajejo namige in mu ukazujejo generalni štab Francoske republike ter mednarodni finančniki in dobičkarji, ki se okoriščajo s prodajo orožja. Končno ima kralj skupino osebnih vohunov, katerih številni cenijo različno, od 30 do 100, ki podobno opredujejo za radikali in gledajo, da drugi vohuni opravljajo svoje delo.

Kmalu po prihodu v Jugoslavijo maja 1932 sem spoznal, da imajo skrbno izdelan teroristični sistem. Ko so se moji novi prijatelji in znanci pogovarjali po restavracijah in kavarnah, so večinoma šepetali, tudi če niso razpravljali o politiki ali gospodarskih razmerah. To jim je prišlo že v navado; tako so šepetali že vrsto let. Zvedel sem, da je veliko natakarev policijskih agentov, petdeset odstotkov verjetnosti pa je bilo, da sta tudi človeka pri sosednji mizi preoblečena detektiva. Treba je bilo biti previden tudi v hotelih in na vlakih; pravzaprav kjer koli v Jugoslaviji. Moški in ženske, ki so prihajali v kavarne in prodajali cetera, čokolade ali razglednice, so bili kaj lahko posebni agenti. V nekaterih mestih ni bilo mogoče dobiti dovoljenja za te nedonosne poklice, če nisi bil poleg tega posla pripravljen delati za teroristično mrežo. Ko je kdo postal politični vohiljač, je dobil ne samo dovoljenje, temveč tudi majhno mesečno plačo. Policija je plačevala tudi veliko hotelskih vratarjev in sobaric, tramvajskih in železniških sprevodnikov, prodajalcev časopisov, tovarniških delavcev in študentov. Zatrjevali so mi, da je v Beogradu skoraj 300 študentov policijskih vohunov. Večinoma so bili to kmečki fantje, ki so dobivali državno štipendijo, da so lahko študirali. Veliko jih ni moglo dobiti štipendije ali brezplačnega bivališča v študentskem domu kralja Aleksandra, če niso bili pripravljeni »sodelovati« s policijo; ko so privolili, so pogosto dobili dve štipendiji in brezplačno bivališče. Nekateri izmed teh vohunov so za denar, ki jim ga je plačevala policija, seveda naredili, čim manj se je dalo; nemalo pa se jih je spremenilo v strastne zasledovalce. Pripovedovali so mi te in druge stvari, in preden sem odšel iz Jugoslavije, sem lahko prevel njihovo večino trditve, o drugih pa sem pripravljen verjeti, da so ravno tako resnične.

Prihajal sem v stike z mladimi prijatelji, profesorji, študenti in delavci v Sloveniji in Hrvaški ter z novinarji in pravniki v Beogradu in Sarajevu, pri katerih so pred kratkim naredili preiskave, jim premetali sobe in zaplenili knjižnice ali pa jim je policija odpirala pošto in jo prebirala. Seznanil sem se s tem in onim, ko pa sem teden dni pozneje vprašal po njem, sem zvedel, da je v zaporu.

Slišal sem o »skrivnostnih« ubojih; vendar se je zdelo, da vsi vedo, kdo jih je zakrivil. Malo preden sem prišel v Jugoslavijo, so nekoč ubili v Zagrebu štiri komuniste v stanovanju enega izmed njih. To se je zgodilo takole: policijski morilci so vdrli v stanovanje in jih pobili z revolverji z dušilcem — in to se je ujemalo z zaupanim ukazom (katerega prepis sem sam videl) notranjega ministra kralja Aleksandra šefom policije v glavnih mestih, v katerem so ti dobili navodilo, naj opravijo z vodilnimi radikali na njihovem področju.

Neko noč v začetku junija 1932, ko sem bil v Zagrebu, so trije moški napadli dr. Mileta Budaka, znanega hrvaškega radikalnega odvetnika in pisatelja; napadalcu so bili nedvomno policijski agenti. S poškodbami na glavi in dvakrat ustrelenega v hrbet so ga pustili na pločniku kot mrtvega. Oropati ga niso niti poskušali. Vendar je okrevan in je danes živ — drugače kot nekaj žrtev policijskega terorja, ki so pred kratkim izgubile življenje.

Do mene so začele prihajati zgodbe o strahotnih mukah »političnih osumljenцев« v beograjski glavnici (policijskem poveljstvu) kakor tudi v podobnih središčih za zakon in red v Zagrebu, Sarajevu in drugih mestih. Končno sem v raznih krajih po državi, kjer sem bival in preučeval razmere, začel srečevati moze in fante, komuniste in druge, bilo jih je kar na ducate (eden me je spravljal v stik z drugim), ki so jih bili mučili ali so bili nekaj časa v zaporu ali pa oboje. Pripovedovali so mi, kaj so doživeli sami in tudi drugi. Nekaterim sem predla-

gal, da so mi svoje zgodbe napisali, potem pa sem jim odkupil rokopise.

Na naslednjih straneh objavljam pripoved mladega komuniste, ki sem ga srečal v Dalmaciji (kjer pa ni doma) kmalu potem, ko se je vrnil iz ječe. To je tipičen primer. Jamčim, da je resnična vsaka podrobnost zgodbe, ki jo je napisal ta mladenič. Pri prevajanju sem spreminjal samo toliko, kolikor je bilo potrebno, da sem skril avtorjevo identiteto in nisem izdal ničesar v zvezi z delom komunistične partije Jugoslavije, česar policija še ne ve. Izpustil sem nekaj odlomkov, ki bi nejugoslovanskega bralca lahko samo zmedli, vmes pa sem v oklepajih nekaj malega dodal in razložil. Mi-mogrede je ta pripoved tudi učinkovito napisano delo, prispevek k študiji sodobne revolucionarne psihologije in vedenja ter osvetljuje boj med stari in novim redom na svetu.

Vrhu tega ta zgodba razkriva, da Dimitrov, Bolgar, ki se je lani med obravnavo proti požigalcem Reichstaga nekaj mesecev sijajno in pogumno upiral vsej organizirani moči Hitlerjeve oblasti, nikakor ni razred zase med balkanskimi revolucionarji, temveč je v resnici le njihov tipičen predstavnik.

Teror, ki je opisan v tej knjigi, vlada v Jugoslaviji že od leta 1921, ko so prepevali komunistično partijo in jo prisilili, da je začela delovati podtalno; to se je zgodilo po tem, ko so komunisti in njihovi simpatizerji izvolili 59 članov parlamenta in zavzeli mesto Beograd. Od tedaj pa do leta 1928 je že samo skozi beograjsko glavno ulico šlo približno 15 000 moških, žensk in mladih dečkov, delavcev, kmetov in intelektualcev. Koliko jih je šlo skozi podobne prostore v drugih mestih, ne da bi jih poslali v Beograd, ni znano; vendar gre tudi njihovo število v tisoče.

Januarja 1929 je kralj Aleksander razglasil diktaturo in odletel druge revolucionarne in opozicijske skupine trpijo teror. Cenijo, da je v zadnjih štirih letih šlo skozi beograjsko glavno ulico štiri do pet tisoč »političnih osumljenцев«. Mogoče so dve tretjini teh ljudi mučili na način, ki ga opisuje naslednja pripoved. Koliko jih je padlo v mrežo terorističnega sistema v drugih mestih, ne da bi jih poslali v Beograd, je spet neznano. Ko sem bil proti koncu decembra 1932 v Sarajevu, so v tem mestu v enem samem dnevu zaprli 82 moških in žensk zaradi političnih zločinov.

Avtor pripovedi pravi, da je jugoslovanska tajna policija od leta 1921 mučila do smrti ali preprosto ubila »več kot sto« revolucionarjev. Natančno število do mojega odhoda iz Jugoslavije konec marca je bilo 128. Med temi so bili vsi razen dveh komunisti. V to število ni všteti na stotine moških in žensk, ki so pomrli v zaporih med prestajanjem kazni. Večina »političnih zločincev« v zaporu živi od kruha in vode. Veliko jih podleže boleznim. Nemalo komunistov dajo bacile tuberkuloze in drugih bolezni. To niso samo govorice, temveč splošno priznano dejstvo. Jetnice pa so na voljo paznikom.

Ko to pišem, je v državnih zaporih v Mitrovici, Zenici, Lepoglavi, Nišu, Mariboru, Požarevcu, Skopju in drugod 2460 »političnih zločincev«, obsojenih na eno do dvanajst let. Kakih dvesto jih je v »preiskavi« in čakajo obsodbo ali prostost.

Kazni so takšne: za posest komunistične propagandne literature eno do dve leti; za njeno razpečevanje pet let; za stike s komunistično organizacijo izven države ali vihotapljanje literature pet do deset let; če je bil kdo v Rusiji, dobi deset do petnajst let.

Tukaj opisane metode lahko po njihovi grozovitosti primerjamo z inkvizicijskimi; v resnici pa so mešanica metod iz carske Rusije in stare Turčije. Ruski vpliv je prišel v Jugoslavijo po vranoglovcih; eden teh je bil v začetku dvajsetih let nekaj časa šef beograjske glavnice. Zadnja leta so bili vodilni teroristi večinoma Srbi, v katerih zgodovinski in rasno preteklost sodijo tudi stoletja strašnega sadičnega mučenja pod turškimi jarmom. S tem nočem očitati srbskega naroda kot celote. To je sijajen narod. V vsakem narodu so posamezniki, katerih prevladujoča značilnost sta sadižem in bestialnost. Te posameznike v Srbiji (in tudi nekaj Hrvatov in Slovencev) so povezali v organizacijo, ki terorizira revolucionarje v vsej Jugoslaviji ter tako podpira sedanji režim in ščiti sistem svetovne ureditve, katere del je.

Ali kralj Aleksander do podrobnosti pozna teroristični sistem svojega režima? Ko sem govoril z njim v njegovem dvorcu, sem bil seveda dovolj pameten, da ga nisem vprašal. Vendar sem prepričan, da mu je vse znano. Malo preden je razglasil diktaturo, je o večini dejstev, omenjenih v tem sestavku, razpravljala značilna in so jih nadrobno obravnavali mnogi jugoslovanski časopisi, nato pa so jih zbrali v brošuri, kateri je napisal predgovor vodilni jugoslovanski pisatelj Miroslav Krleža; brošuro so zaplenili, režimski cenzorji pa so jo prepevali. Vsekakor je neovrgljivo dejstvo, da se Aleksander drži na oblasti predvsem s terorjem.

10. januarja 1934

Louis Adamič

Ljubiteljska kulturna dejavnost v občini je odraz hotenj, saj v tej dejavnosti lahko vsakdo zadovoljuje svoje potrebe po ustvarjanju, hkrati pa prispeva h kulturnemu življenju svojega okolja.

Zveza kulturnih organizacij občine Grosuplje povezuje 18 kulturnih društev ter dve samostojni skupini in 8 šolskih kulturnih društev.

Spoznajte prav vse!

Tokrat se vam predstavlja KD Šmarje:

Predstavljamo

Kulturno društvo Šmarje-Sap nadaljuje bogato predvojno tradicijo že polnih 40 let. Ustanovljeno je bilo leta 1947. Tega leta so začeli delovati dramska in folklorna skupina ter pevski zbor. V mnogo težjih razmerah, kot jih imamo danes, so pridno vadili in nastopali širom po Sloveniji. Ljudje so bili željni petja, igranja in plesanja. Ta zagnanost je trajala do leta 1960. Potem je nekaj časa zaradi prostorskih težav dramske in folklorne skupine deloval samo pevski zbor, in to moški, ženski in mešani. Folklorna skupina je prenehala z delovanjem, prav tako ženski in mešani zbor, medtem ko sta moški zbor in dramska skupina nadaljevala delo, hkrati pa tudi pomlajevala svoje vrste. Prav v teh dveh skupinah je v štirih desetletjih nastopalo preko 250 ljubiteljev, vseh skupaj pa je bilo čez 300. Upriporjenih je bilo 40 gledaliških del, številni koncerti, proslave, gostovanja v občini in tudi izven nje.

Moški pevski zbor Šmarje-Sap

Danes šteje KD 94 članov, od tega je aktivnih v pevskem zboru in dramski skupini okrog 50. Do leta 1973 je bil režiser in predsednik društva Vladimir Rozman, od takrat dalje pa je

prevzel režijo Božidar Maganja in zbral okrog sebe skupino mladih zagnancev. Vsako leto pripravi po eno dramsko delo. V decembru 1987 smo imeli premiero komedije Marjana Marinca »Poročil se bom s svojo ženo« in že tudi gostovali v Grosupljem in Ivančni Gorici.

Pevski zbor je v teh letih vodilo sedem zborovodij. Zbor šteje 26 pevcev; že peto leto ga vodi zborovodja Marjan Sajovic. Vedno težje je pridobiti mlade pevce, kar je povezano z manjšim zanimanjem mladih za zborovsko petje. Tudi v mladinskem zboru na OS je zelo malo fantov, tako da tudi v bodoče ni pričakovati pomladitve zbora.

Šolsko kulturno društvo je zelo delavno in ima veliko sekcij, v katere je včlanjenih veliko otrok. Tudi sodelovanje z našim društvom je na zadovoljivi ravni. Slabo pa je sodelovanje z OO ZSMS v kraju; rezultat tega je, da nam mladi, ki pridejo iz OS, uidejo. Premalo je mentorjev za te mladince. To je nepopravljiva škoda, ker je veliko mladih, ki bi bili verjetno pripravljeni sodelovati na raznih področjih kulturnega delovanja v kraju. Upam, da bomo z vodstvom mladih v kraju rešili tudi ta problem in jim v bodoče nudili več kot le ples.

Prepričani smo, da je 40 let delovanja Kulturnega društva Šmarje prineslo velike rezultate. Na njih smo lahko ponosni in naša velika želja je, da se delo nadaljuje s še večjim elanom in vztrajnostjo. Rezultatov ne bomo vrednotili v materialnem smislu, temveč jih ocenjujemo s humanimi merili, tj. dajati sebi in okolju kulturne vrednote, katere resnično potrebujemo in ki bodo v ponos našega kraja.

Predsednik KD Šmarje
Ljubo Vilar

Kopanj

*Tam sredi Radenske doline
ponos in up vseh nas stoji
tolazhi naše neizmerne bolečine
v življenju nam je del poti.*

*Prešeren v svoji je mladosti
pod lipo se zeleno prvih črk učil
in nekaj let pozneje v sričevi radosti
že zlato značko osvojil.*

*Bil je eden izmed mnogih
katerim uka si, poštenja dal,
da v svojih pesmih je, sonetih,
ljubezen, srečo, mir koval.*

*S pogledom Kopanj v log zeleni se oziraš
priganjaš len poteček v njem,
pohiti govoriš, le kaj se še obiraš,
ponikni brz v skalovju tam.*

*Poniknil je poteček leni,
kdo ve, kje pot mu zdaj pelja,
prive na dan, ko ni več v temi,
tam Krka svoj izvir ima.*

*Dal zadnji dom mi boš, spokoja,
v gomili hladni črni tej,
a hrepenenje in ljubezen moja,
do tebe bo trohnela v njej.*

*Poslušal bom viharje, strele,
videl pač te več ne bom,
le vile bodo z mano vasovale,
ko čuval boš moj mili dom.*

M. M.

Delovanje splošnoizobraževalne knjižnice Grosuplje v letu 1987

V preteklem letu je vsak prebivalec naše občine obiskal osrednjo knjižnico Grosuplje in krajevne knjižnice skoraj dvakrat, na dom si je izposodil tri knjige, v čitalnici pa so obiskovalci prebirali ozir. prelistali še 22.807 knjig in časopisov. Takšni so statistični podatki, ki kažejo, da občani iz leta v leto raje obiskujejo našo knjižnico. V primerjavi z letom 1986 se je zmanjšal le obisk čitalnice v Grosupljem, kar je pričakovana posledica neprimerne in močno omejenega prostora čitalnice.

Knjižničarke z veseljem ugotavljamo, da se je povečalo povpraševanje po strokovnih informacijah z različnih področij. V preteklem letu smo posredovali kar 2.499 takšnih informacij, ki smo jih črpali tudi iz literature, ki je ni v

našem knjižnem fondu. Pri zadovoljevanju potreb po strokovnih informacijah se poslužujemo tudi dobro razvite medknjižnične izposoje v Sloveniji.

V l. 1987 smo po dveletni prekinitvi zaradi prostorskih in kadrovskih težav ponovno začeli intenzivneje uvajati dodatne oblike za popularizacijo knjige in knjižničarstva, saj so jih naši obiskovalci zelo pogrešali. Ker je problem premajhnega prostora knjižnice še vedno pereč, si pri organiziranju dodatnih oblik dela z bralci pomagamo na različne načine. Pravičnikih ur so se udeleževali poleg malčkov iz Grosupljega tudi najmlajši iz krajevnih skupnosti Stična in Videm-Dobrepolje, v Stični in Grosupljem pa smo imeli ob slovenskem

kulturnem prazniku še dodatne ure pravljic za otroke iz VVO Stična ter Grosupljega. Pravljice je poslušalo 173 otrok, razveseljiv obisk je bil v Stični in Dobrepolju. Ob slovenskem kulturnem prazniku smo imeli še »dan odprtih vrat« in razstavo glasil osnovnih šol ter delovnih organizacij naše občine.

V osrednji knjižnici je bilo še 11 pri-ložnostnih knjižnih razstav, ki so bile po obsegu zaradi premajhnega prostora sicer skromne, a so si jih bralci z zanimanjem ogledovali. Likovna dela so razstavljali: Stefan Horvat, Miran Krivec, Avguštin Knafelj, Matevž Skufca in Marija Tratar. V mesecu oktobru pa smo imeli nepozabno srečanje z dr. Matjažem Kmeclom.

Razveseljivo je tudi vse tesnejše sodelovanje z delovnimi organizacijami. V preteklem letu smo jim nudili različne usluge predvsem pri organiziranju kulturnih prireditev, vendar se delavci knjižnice trudimo, da bi to sodelovanje seglo tudi na posredovanje strokovnih informacij. V ta namen in za lažjo ter dostopnejšo izposajo knjig bralcem smo začeli z akcijo za dosego samoupravnega sporazuma med OZD in našo knjižnico. Akcija sicer do sedaj še ni prinesla zadovoljivih rezultatov, vendar se teče in upamo, da bodo OZD kljub težkemu finančnemu položaju naše nekaj sredstev in svojim delavcem omogočile brezplačno izposajo knjig ter za poslovanje zagotovile realizacijo zelenih strokovnih informacij.

Naša osrednja knjižnica mora postati kulturno-informacijski center občine, saj ga nedvomno potrebujemo. Ta cilj je sicer še daleč, a upamo, da ga bomo s skupnimi močmi tudi uresničili.

B. L.

Utrinek z razstave »Kje poiskati informacijo?«